

הרה"ג ר' אליהו בקשי-דורון
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
הרבנות הראשית

"להדליק ולהטיב את הנרות" האתגר בחינוך התורני

מאמר זה מוקדש למחנכים המוסרים את נפשם לאלף ילדי ישראל דעת ולהדריכם אורחות בינה גם כי יזקין לא יסור ממנה. במלאת ארבעים שנה להופעת כתב העת "שמעתין" הנותן אמרי שפר מתורתם של מחנכים, המדליקים ומטיבים את הנרות דבר יום ביומו, מחנך ומלמד שלא שינה.

רבים השואלים מדוע לא רואים הצלחה בחינוך לגדלות וגאונות בתורה, כפי שרואים במקצועות אחרים, ואם נכון לשנות סדר הלימודים, תוכנם וצורתם בכדי לשפר את הרמה. נכון שיש לבדוק ולבקר את תוצאת העבר בכדי ללמוד לקח לעתיד, אולם ברור שאין לקבל חלישות הדעת, גם אם התוצאות אינם כפי הציפיות, ולא רואים הצלחות בולטות בלימוד התורה כמו בשאר המקצועות. יש לזכור שבחינוך הישיבתי לא המבחינים, הידע ורמת הלימודים והלומדים הם מודדי ההצלחה, אלא עיצוב דמותו של התלמיד, חינוכו כבן תורה וכיהודי ירא שמים.

בנושא זה כדאי להתעודד מדברי חז"ל שנאמרו בזמן חנוכת המזבח, על סמיכות מצות הנרות לחנוכת המזבח:

"למה נסמכה מצוה בהעלותך את הנרות לחנוכת המזבח, לפי שכשראה אהרן שכל נשיא מביא קרבנותיו ומתנותיו לחנוכת המזבח, והוא ושבטו לא הקריבו, חלשה דעתו, אמר לו הקב"ה חייך שלך גדול משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות".

יש לזכור שאין להשוות את הוראת התורה לכל מקצוע אחר, ואין ללמוד מהצלחות אחרות או לקבל חלישות הדעת כשלא רואים תוצאות מידיות בתורה, לפי שעיקר תפקיד הר"מים שהם מדליקים ומטיבים את הנרות, לחנך בדרך התורה ובמאור שבה, ומעט מן האור יש בו כוח להדליק ולהאיר את דרכו של התלמיד, ואת תוצאות חינוך זה, לא רואים במבחנים ולא בתעודות. המבחן האמיתי הוא במשך כל ימי חייו של התלמיד, וזאת הברכה וההצלחה.

במסגרת זו, אמרתי אענה חלקי בבחינת החינוך ותוצאותיו, לא על פי ההצלחה בלימודים, אלא בהצלחה החינוכית. לר"מים ולראשי ישיבה הקשר הישיר עם התלמידים הוא בשנות הלימוד בישיבה, כרב וכמי שבתוך עמי אנוכי יושב, בוחן אני את תוצאות החינוך כיצד הם משתקפים בקהילה עצמה, בשנים שלאחר הלימודים ואחר הנישואין, יש לזכור שאף על פי שיש לשאוף להצלחה מירבית בלימוד תורה ויש לעודד לימוד בעומק ובהתמדה עד כדי לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, המציאות כדברי חז"ל: ש"אלף נכנסים למקרא, ורק אחד יוצא להוראה".

גדלות התורה אינה כשאר המקצועות שנמדדים בחומר, בידע, בהספק ובכישרון. לגדלות בתורה יש את התנאים והכלים שהם מ"ת הדברים שהתורה נקנית בהם. צריך להמית עצמו באוהלה של תורה, ועל כל אלה צריך סיעתא דשמיא, וזאת יש לכל הלומד תורה לשמה, כמבואר במשנה באבות, וכל אלה בכוחו ובזכותו של התלמיד. לכן נראה לי שיותר נכון להתמקד לא בהצלחתו של האחד מאלף שהגיע להוראה, אלא על רוב רובי התלמידים שסביר שלא יגיעו להוראה, ולדון כיצד הם ימשיכו ויתמידו בחינוך ובדרך שקיבלו בישיבה.

במסגרת הישיבה התלמידים חיים חיי תורה ובונים את עולמם הרוחני על שלושה היסודות שעליהם העולם עומד, על התורה על העבודה ועל גמילות חסדים. בישיבה לומדים תורה בהתמדה בעומק ובמסירות, עבודת ה' בתפילה, מודגשת בתפילה הישיבתית המיוחדת, ובגמילות חסדים. חיי החברה בישיבה מאורגנים ברמה נאותה של בני תורה. במסגרת הישיבה יש את הזמן, הכלים והחברה לקנות את שלושת היסודות הרוחניים. אולם המטרה היא כדברי שלמה המלך: "חנך לנוער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה", לחנך בדרך שהתלמיד ימשיך באותו דרך, גם כי יזקין ולא יסור מהחינוך הישיבתי. וזה לשון המשנה: "והעמידו תלמידים הרבה", לא נאמר ולימדו תלמידים, אלא והעמידו, יש להעמיד את התלמיד על רגליו, להקנות לו את האפשרות לעמוד בעצמו בדרך ובמסילה העולה בית אל.

נכון לדייק את דברי המדרש שהזכרנו, הקב"ה אמר לאהרן: "חייך שלך גדול משלחם שאתה מדליק ומטיב את הנרות". הסדר הוא שתחילה מטיבים את הנרות ואח"כ מדליקים, ומדוע נאמר שאתה מדליק ומטיב, והרי כל ההטבה היא לצורך הדלקת הנרות.

ונראה שיש ללמוד יסוד גדול ממצות הנרות במקדש, בגמ' במסכת יומא נאמר שהדלקה כשרה. בזר משום שהדלקה לאו עבודה היא, ואילו הטבת הנרות היא עבודה, ומצותה בכהן ובבגדי כהונה. והדברים אומרים דרשני, הרי כל ההטבה היא לצורך הדלקת הנרות, וכיצד יש להבין שעצם ההדלקה אינה עבודה אלא ההטבה, מבאר הגר"ח מבריסק וצ"ל את הדברים על יסוד לשון

הרמב"ם שכתב שהמצוה היא "שיהיו הנרות דלוקים במקדש", ולא עצם ההדלקה. ועל כן ההטבה שהיא הכנת הנרות והשמן הם המאפשרים שיהיו הנרות דלוקים, לפיכך הטבה חשובה יותר מעצם ההדלקה שאינה אלא לשעתה. וזו ההדגשה בדברים שאתה מדליק ומטיב את הנרות. שלא רק מעשה ההדלקה היא המצוה, אלא הדלקה בדרך שהנרות יהיו דלוקים במשך כל שעות היום. ומכאן יסוד לכל סדר העבודה, בעבודת הקודש ובפרט בחינוך, שלא מעשה המצוה או שעות החינוך הם העבודה, אלא החינוך בדרך ובצורה שיהיה לה המשך עד כי יזקין לא יסור ממנה.

מלבד החינוך בשנות הישיבה שנותן אותותיו לעתיד, יש לתת לתלמידים את האפשרות המסגרת והכלים, כיצד להמשיך לחיות כבני תורה, שימשיכו ללמוד בצוותא בחברותא בעומק ובמסירות, ומספר שעות ביום ואפי' פחות. לתלמידים יש אומנם שיעורים בשבת או אפי' בכל יום שיכולים להצטרף אליהם, אבל אין זה אותו לימוד תורה שהורגלו וחונכו בו. מחוץ לכותלי הישיבה קשה למצוא את אוירת התפילה, נוסח התפילה והטעם הטוב שהורגלו אליו בישיבה כל אלו חסרים לתלמיד, והדברים נותנים אותותיהם, בהרגשה של ירידה.

כשהתלמידים בבתייהם ודאי שאין להם את החברה המחסנת המעודדת והמקשרת לכל דבר שבקדושה, כפי שהורגלו בשנות הלימודים, ועל כך יש לתת את הדעת. כיצד ליצור מסגרות מתאימות שימלאו את החלל, כיצד ליצור קהילה, חברה, שתשמש כהמשך לחברה ולאווירת הישיבה, אם זה בלימוד התורה בצוותא, בתפילה ובגיבוש החברתי. נשכיל לעשות אם נארגן קהילות בכל הערים והמושבות, או קהילות בצמוד לישיבות הקיימות שירכוז את התלמידים לשעבר, שימשיכו להתמיד וללמוד ולשמור ולעשות כדרך שלמדו בישיבה.

עניין זה תלוי לא רק בהקמת המסגרות, אלא גם בחינוך ובהכוונה הנכונה בשנות הלימודים בישיבה. דרך כלל במשך שנות הלימודים בישיבה, מושם דגש על חשיבות לימוד התורה, על השלימות של "והגית בו יומם ולילה", ועל הדרגה הגבוהה של אהלה של תורה. מתוך רצון טוב וכנה לחנך לשאיפה ולהתעלות, נוצרת לפעמים מחשבה שאינה נכונה, שמי שאינו מגיע לדרגה זו, ומי שאינו באהלה של תורה בשנות הלימודים ובמסגרת הישיבה, אינו בן תורה ואינו יכול להגיע אל השלימות הרוחנית, וכיוון שיצא מהמסגרת נדמה לו שאין בכוחו או באפשרותו להגיע אל השלימות ולהיות כבן ישיבה, ולכן משלים הוא עם ירידה רוחנית ואינו מתאמץ להתעלות. ובעניין זה יש לתקן את הטעות, לחנך ולדרוש מהתלמידים שירגישו עצמם בני תורה, גם שלא במסגרת הישיבה, שירגישו עצמם בשלימות בכל חברה ובכל מצב, ובלבד שישארו כבני תורה, ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים.

לא פעם נפגשתי עם בני ישיבה, שעזבו את מסגרת הלימודים הקבועה, אם להוראה ללימודים אחרים, למסחר ולמקצוע, שהרגישו יתר על המידה, את עזיבת הישיבה ומסגרת הלימודים הקבועה, עד כדי שהשלימו עם הירידה הרוחנית, ולא תבעו מעצמם להמשיך באותה אווירה, באותה רמה דתית ומוסרית. יש איפוא לחנך ולעודד שתלמיד ישיבה ירגיש את עצמו בכל מקצוע שהוא כתלמיד ישיבה בבחינת "עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי", בכדי שזה וזה יתקיימו בידו.

על טעות נפוצה זו אפשר לבאר את דברי הירושלמי במסכת סוטה כא. על דברי הגמ': "היכי דמי חסיד שוטה", כגון אדם שראה אשה טובעת בנהר ומחמת חסידותו אינו ניגש להצילה מטעמי צניעות, והרי חסידות זו, שטות היא, שפיקוח נפש דוחה כל התורה. התוס' שם מציין את דברי הירושלמי שמביא דוגמא אחרת: "היכי דמי חסיד שוטה, ראה תינוק שמבעבע בנהר אמר כשאחלוף תפילין אצלנו, עד שהוא חולף תפילין הוציא זה את נפשו".

ויש להבין מה ראה התוס' לציין את דוגמת הירושלמי, ומה הוסיפה על הדוגמא שנזכרת בבבלי. את דברי הירושלמי הנוכחים שמעתי פעם בדרך תוכחת מוסר. כתלמידים בישיבה נדרשנו ע"י עסקנים לעזור לרישום ילדים למוסדות חינוך דתיים בכדי להצילם הצלה רוחנית, המתמידים והלומדים נמנעו מלעסוק בפעילות זו בטענה שתלמוד תורה כנגד כולם, והמוכיח הביא דברי הירושלמי כמשל, הרי בימים אלה תינוקות של בית רבן נסחפים בזרם המים הזדונים ונלקחים למוסדות חינוך שיטבעו בהם טביעה רוחנית, ויש בכוח תלמיד חכם להצילם, והוא יושב עם תפילין בראשו וטוען תלמוד תורה כנגד כולם.

היות והמשל זעזע אותי, אמרתי אקום ואשנה פרק זה, ולמדתי שוב את דברי הירושלמי שהביאו התוס', ומצאתי שיש בהם ביאור נוסף ומסר חשוב. לכאורה, אדם שאינו יודע את ההלכה שפיקוח נפש דוחה כל התורה, וכשרואה תינוק מבעבע אינו ניגש להצילו בגלל התפילין שבראשו, הרי הוא עם הארץ, ושנו רבותינו: "אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד", וכיצד אפשר להגדיר שוטה זה כחסיד שוטה, הרי זה עם הארץ ושוטה גמור ולא חסיד.

אולם במשל שהביא הירושלמי לא נאמר שהחסיד לא הסכים להציל את התינוק, ולא עשה מאמצים להצילו, ידע הוא שפיקוח נפש דוחה כל התורה וניגש להציל, וכך נאמר "עד שהוא חולף תפילין הוציא זה את נשמתו", שטותו של החסיד הייתה בכך שהבין שבכדי לגשת להציל את התינוק יש צורך תחילה לחלוץ את התפילין, והשטות שאיבדה את נפש התינוק הייתה, בכך שהפסיד זמן בחליצת התפילין, ולא ידע שאין סתירה בדבר, ודווקא עם התפילין יש להציל נפש מישראל, וגם אם ינזקו התפילין, מצוה היא.

וזו ההדגשה, טעות לחשוב שלהציל ילדי ישראל הוא הכרח בל יגונה ומותר לבטל תורה, משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, אבל זו ירידה ויש לעשותה בלי תפילין. ההיפך הוא, יש לעשות את מעשה ההצלה עם התפילין שבראש, מתוך ידיעה שאין סתירה בין הדברים, ואין לרדת מדרגתו בכל מצב מתחייב. בני תורה הנזקקים לעזוב את מסגרת לימוד התורה לצורך פרנסה, לצורך הצלת הדור בכל התחומים, צריכים להתחנך כך שיעשו את הדברים עם התפילין שבראש, כבני תורה עם כל המשתמע, ובכך תהא ההצלחה ושני הדברים יתקיימו בידם.

בס"ד יש הצלחות בחינוך, ויש בוגרי ישיבות העוסקים במלאכתם ברמה נאותה, ואעפ"כ תורתם קבע ומלאכתם עראי, קשורים הם בלימוד תורה עם תלמידים חכמים, מתפללים ומתנהגים כבני ישיבה לכל דבריהם. יש לחנך לאור דוגמאות מאלפות אלה, יש לנצל אותם תלמידי חכמים, לרכז סביבם קהילות של בני תורה, שימשיכו את החינוך הישיבתי עד כי יזקין לא יסור ממנו.